

К.С. ПОЛЕТИЛО,
аспірантка
(Волинський національний університет
імені Лесі Українки)
(Науковий керівник доктор юридичних наук,
професор В.В. Костицький)

ІНФОРМАЦІЙНІ ПРАВА І СВОБОДИ ЛЮДИНИ ТА ЇХ СУДОВИЙ ЗАХИСТ У КОНСТИТУЦІЙНИХ НОРМАХ ФРАНЦІЇ

Ключові слова: *інформаційні права і свободи людини, судовий захист, Конституція Франції.*

Актуальність. Входження України до глобального інформаційного простору неминує викликає появу нових загроз інформаційним правам і свободам людини і громадянина. На жаль, розвиток законодавства в Україні суттєво відстає від розвитку інформаційної сфери. Це спонукає до дослідження законодавства найбільш розвинутих країн світу, вивчення досвіду захисту інформаційних прав і свобод особи в суді.

Дотичні дослідження. Питаннями конституційного права в зарубіжних країнах з точки зору захисту прав і свобод людини займалися В. Мелашенко, В. Погорілко, П. Рабінович, Ю. Тодика, В. Шаповал та ін.; проблеми інформаційного права в зарубіжних країнах піднімали А. Іщенко, Р. Калюжний, І. Козаченко, В. Тацій та ін.; судовий захист прав і свобод людини знайшов відображення в роботах В. Денисова, С. Ківалова, В. Маляренка, І. Махновського, Д. Притики, О. Пушкіної та інших науковців. Разом з тим, спеціальних робіт, присвячених можливостям судового захисту інформаційних прав і свобод людини і громадянина в Конституції Франції, не зустрічається.

Автор пропонованої статті поставила за мету дослідити, як Основний закон Франції гарантує захист інформаційних прав і свобод людини, які надає можливості судового захисту, у чому особливості судочинства Франції. Французьку Конституцію обрано як об'єкт дослідження тому, що вона є однією з перших в світі писаною (разом із американською, польською та українською Пилипа Орлика).

Основний виклад матеріалу. Основний закон Франції складається з трьох актів, прийнятих в різні роки: сама Конституція 1958 р., Декларація прав людини та громадянина 1789 р. (далі — Декларація), Преамбула Конституції [1, Преамбула].

Як зазначено в Преамбулі, основними причинами, що спонукали прийняття Конституції, є права людини та національний суверенітет: «Французький народ урочисто проголошує свою прихильність правам людини та принципам національного суверенітету, ... а також принципу вільного самовизначення народів...».

Сказане дає підстави стверджувати, що мета демократії і полягає в захисті кожною державою прав її громадян. Пропонуючи іншим державам увійти до складу Фран-

ції, у Преамбулі пропонуються цим країнам нові інституції, «...засновані на загальному ідеалі свободи, рівності і братерства та покликані служити їх демократичному розвитку...».

На основі наведеної частини Преамбули можна стверджувати, що у Основному законі Франції свобода має настільки велике значення, що її визнано ідеалом демократії.

Перше згадування інформаційних прав зустрічаємо в ст. 16 [1], суть якого зводиться до того, що Президент Франції інформує націю зверненням, коли інституції Республіки, незалежність нації, цілісність її території чи виконання міжнародних зобов'язань перебувають під загрозою, а функціонування конституційних державних влад припиняється. Отже, декларується право кожного на інформацію, пов'язану із загрозою державності.

У Конституції України [2] таке право не прописане. Згідно зі ст. 106 передбачається дещо подібна норма: «2. звертається (йдеться про Президента — К.П.) з посланням до народу та із щорічними і позачерговими посланнями до Верховної Ради України про внутрішнє і зовнішнє становище України».

Відмінність у обох конституційних нормах в тому, що Основний закон Франції зобов'язує Президента у випадку загрози держави відразу інформувати народ, а в українській — може звернутись.

Інша норма [1, ст. 26] французької Конституції забезпечує право парламентарям (Парламент складається з Національних зборів та Сенату [1, ст. 24]) на вільне повідомлення будь-якої інформації під час виконання ними своїх функцій: «Жоден із членів Парламенту не може підлягати переслідуванню, розшуку, арешту, ув'язненню чи суду за висловлені думки чи голосування під час виконання ними своїх функцій».

Інформаційний зміст наведеної статті в тому, що, виконуючи свої функції, парламентар повідомляє інформацію, яка може бути і неточна, і неправдива, торкаючись інтересів певних осіб.

Вітчизняна норма, виражена другим абзацом ст. 80 [2] стверджує: «Народні депутати України не несуть юридичної відповідальності за результати голосування чи висловлювання у парламенті та його органах, за винятком відповідальності за образи чи наклеп». З наведеної статті видно суттєву відмінність від аналогічної французької норми. Більш детально: виконуючи свої функції парламентар повідомляє певну інформацію, яка може бути недостовірною і образити певну особу (хоча парламентар не бажав образи чи наклепу). У Франції парламентар не може бути притягнутий до суду (бо виконував свої функції). Будь-хто може звернутися до суду лише із спростуванням інформації, яка пролунала від парламентаря (конкретного дня і в певний час). Парламентар у судові засідання не запрошується, а особа, яка прагне визнати висловлену інформацію недостовірною, подає необхідні докази.

В іншій ситуації парламентар України. Будь-яка особа, ображена інформацією народного депутата України може звернутися до суду за образу чи наклеп. Присутність українського парламентаря є обов'язковою. Докази в суді надає заявник. Якщо інформація народного обранця образила багатьох осіб, то депутат може притягатися до суду багаторазово.

Суттєвою, на нашу думку, з точки зору захисту інформаційних прав і свобод, є ст. 38 Конституції Франції [1], перший абзац якої стверджує: «Уряд може для виконання своєї програми звернутися до Парламенту за дозволом здійснити шляхом видання ордонансів протягом обмеженого терміну заходи, які звично входять до галузі законодавства». Цінність наведеної норми, на нашу думку, в такому. Розвиток інформаційної сфери суттєво випереджає розвиток законодавства, тому може з'явитись нова загроза інформаційним правам і свободам, яка законодавчо не забезпечена. Судовий захист згаданих прав і свобод від загрози потребує нового закону. На підготовку нового закону зазвичай витрачається багато часу

(місяці): розробка закону, подання його до Парламенту, схвалення кількома читаннями. Протягом кількох місяців інформаційні права і свободи людини залишаються незахищеними.

На ордонанси Парламент дає згоду практично в день подання (єдина лише вимога — їх попереднє схвалення Державною радою [1, ст. 38, абзац 2]). Таким чином, для захисту інформаційних прав і свобод особи в суді конкретного ордонансу достатньо, адже ордонанс є законом короткочасної дії. За час дії ордонансу Уряд встигає розробити законопроект і подати його до Парламенту.

В Основному Законі України міститься лише декларативна норма, висвітлена п. 2 ст. 116 [2]: «Кабінет Міністрів України: 2) вживає заходів щодо забезпечення прав і свобод людини і громадянина».

Порівняння обох наведених норм свідчить про те, що захист інформаційних прав і свобод людини від нових загроз в першому випадку здійснюється оперативно, забезпечується тимчасовий закон для суду; в другому випадку — протягом тривалого часу законодавчий вакуум від нової загрози.

Для захисту прав людини і громадянина в Конституцію Франції включено Декларацію прав людини і громадянина. Основна мета прийняття цієї важливої складової Конституції Франції сформульована 26 серпня 1789 р. Національними зборами: **«Представники французького народу, ...вважаючи, що неосвідченість, попірання прав людини і нехтування ними є єдиними причинами суспільних бід та зіпсованості урядів, вирішили викласти в урочистій Декларації природні, невідчужувані та священні права людини...»**.

Як у Конституції України [2, ст. 21], Декларація визнає усіх людей вільними і рівними в правах [1, ст. 1], які водночас є природними та невідчужуваними [1, ст. 2]. До таких прав відноситься свобода, власність, безпека та опір гнобленню. **«Свобода полягає в можливості робити все те, що не шкодить іншому: таким чи-**

ном, здійснення природних прав кожної людини має лише ті межі, які забезпечують іншим членам суспільства користування такими ж правами. Ці межі можуть бути встановлені лише законом». Як уточнення процитованої ст. 4, ст. 5 конкретизує: **«Закон має право забороняти тільки діяння, які приносять шкоду суспільству. Все що не заборонено законом, то дозволено; ніхто не може бути примушуваний виконувати те, що не передбачено законом»**.

Декларація пропонує ряд статей, які забезпечують захист інформаційних прав і свобод людини і громадянина, серед яких такі.

Ст. 11: **«Вільне повідомлення іншим ідей та думок є одним з дорогоцінних прав людини; тому усякий громадянин може вільно висловлюватися, писати, друкувати, несучи відповідальність за зловживання цією свободою у випадках, встановлених законом»**.

В Основному Законі України [2] цій нормі відповідає ст. 34: «Кожному гарантується право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань».

Кожен має право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб. Здійснення цих прав може бути обмежене законом...»

Першій (умовно виділеній) частині французької норми повністю відповідає перший абзац наведеної української. Щодо другої частини французької норми, то вона висвітлює лише форму передачі інформації (усно, письмово), а окремі види прав на інформацію (збирати, зберігати, використовувати та поширювати) в ній не деталізовані. Цілком очевидно, що для передачі інформація мусить бути зібрана, збережена, використана (опрацьована), а тоді вже — поширена. Таким чином, і друга частина наведеної французької норми фактично ідентична українській за змістом, хоча вітчизняна полегшує здійснення захисту інформаційних прав у суді.

З іншого боку, якщо врахувати, що право повідомляти іншим ідеї та думки у французькій нормі є основне (дорогоцінне — К.П.), а вільне висловлювання, писання, друкування є його наслідком, то бачимо, що французька норма більшою мірою ніж українська, співзвучна зі ст. 10 Конвенції про захист прав людини та основних свобод [3] (саме ця стаття визнає інформаційні права і свободи людини в Європейському Союзі): *«1. Кожен має право на свободу вираження поглядів. Це право включає свободу дотримуватися своїх поглядів, одержувати і передавати інформацію та ідеї без втручання органів державної влади і незалежно від кордонів. Ця стаття не перешкоджає державам вимагати ліцензування діяльності радіомовних, телевізійних або кінематографічних підприємств»*.

Якщо порівнювати усі три норми, то видно, що французька та європейська мають однакову структуру: право на свободу вираження ідей та думок (поглядів) є основне, яке включає свободу дотримуватися своїх поглядів, одержувати та передавати інформацію.

Із порівняння української та європейської зрозумілим є те, що в першому випадку розглядаються окремо права на вільне вираження своїх поглядів і переконань, а збір, зберігання, використання і поширення інформації розглядається не як наслідок, а цілком незалежне інформаційне право.

Стаття 14: *«Усі громадяни мають право, особисто або через своїх представників, переконуватися в необхідності суспільного обкладання, вільно висловлювати на нього згоду, слідкувати за його використанням та визначенням його розміру, підстав, порядку та тривалості стягування»*.

Хоча в даній французькій нормі термін «інформація» відсутній, проте із змісту видно безпосередній зв'язок з інформацією. Особливо це стосується «слідкування за його використанням».

Українська норма [2, ст. 67], в якій йдеться про податки і збори (обкладання) зовсім не пов'язана з інформацією і зобов'язує кожного сплачувати податки, а не забезпечує кожному право на інформацію про їх використання: «Кожен зобов'язаний сплачувати податки і збори в порядку і розмірах, встановлених законом».

Усі громадяни щорічно подають до податкових інспекцій за місцем проживання декларації про свій майновий стан та доходи за минулий рік у порядку, встановленому законом».

Таким чином, наведена норма Конституції Франції визначає низку прав людини, в тому числі і інформаційних, а вітчизняна — перелік обов'язків кожного громадянина України.

На нашу думку, право громадянина на інформацію про використання податків та стягнень забезпечує кожному участь в управлінні державою. У разі нецільового використання коштів, будь-хто з платників податків в змозі звернутися до суду з метою недопущення цього негативного діяння. В іншій ситуації перебуває громадянин України: перелік обов'язків не дозволяє йому прослідкувати використання податків, а тому він не бере участь в управлінні і не має можливостей звернутись до суду з питань нецільового використання податкових коштів. Ймовірність того, що згідно зі ст. 40 [2] («Усі мають право направляти індивідуальні чи колективні письмові звернення або особисто звертатись до органів державної влади...») за зверненням йому буде надана інформація про «рух» податків є дуже мала. Очевидно, вітчизняна норма беззаперечно потребує гарантування права кожному на інформацію про спрямування податків. Якщо апелювати до ст. 143 [2], де територіальні громади і самоврядування в Україні контролюють виконання відповідних бюджетів, то така норма не забезпечує кожного інформацією про використання податкових сум.

Можливий інший варіант, який використовується Сполученими Штатами Аме-

рики. Розділ 9 глави I Конституції США [4] зобов'язує всі державні і недержавні організації надавати в пресі інформацію про надходження та витрати усіх державних коштів: «... Повідомлення та витрати про надходження і витратах усіх державних коштів повинні періодично публікуватися». Така норма автоматично надає право кожному на інформацію не лише про використання коштів від податків, а й від бюджету взагалі.

Аналіз французької норми та порівняння її з американською дає підстави для формулювання тенденції: чим вищий рівень демократії держави, тим легше її громадянам отримати інформацію про розподіл державних коштів, а значить, забезпечити кожному більше прав в управлінні державою (шляхом оскарження в суді їх нецільового використання). Отже, суд постає не лише як захисник прав та свобод людини, а й як гарант участі кожного в управлінні державою.

Стаття 15: «Суспільство має право вимагати звіту у кожній посадовій особі за довірену йому частину управління».

Дана французька стаття безпосередньо пов'язана з інформаційними правами громадян хоча б з тих міркувань, що звіт посадовця — це інформація; вимагати звіту рівносильно праву кожного на інформацію про управлінську діяльність посадовця. Знову очевидна участь кожного в управлінні державою: у разі ненадання посадовцем звіту у встановлені законом терміни, громадяни мають можливість звертатись за захистом інформаційного права до суду. Французький суд знову постає гарантом кожного в управлінні державою.

Стаття 17: «Оскільки власність є недоторканим і священним правом, ніхто не може бути позбавлений її інакше, як у випадку встановленої законом безсумнівної суспільної необхідності та за умови справедливості і попереднього відшкодування».

Дана конституційна норма Франції подає власність взагалі, не поділяючи її на

майнову чи немайнову (в тому числі, власність на інформацію). Згідно з цією ж статтею кожен має право на власність, а значить і право власності на інформацію. Це право визнається не тільки недоторканим, а й священним.

Порушення цього священного права можливе державою на основі критерію обмеження «безсумнівної суспільної необхідності».

Хоча подібний критерій обмеження інформаційних прав людини в Основному Законі України відсутній, він характеризує демократичність суспільного устрою. Подібний критерій є як в Конституції Сполучених Штатів Америки [4, поправка IV] («за наявності достатніх підстав»), так і в країнах Європейського Союзу: Німеччині [5, ст. 10, ч. 2] («для захисту основ демократичного устрою»), Польщі [6, ст. 51, ч. 2], Чехії [7, ст. 17, ч. 4], Словаччині [8, ст. 26, ч. 4] («необхідність в демократичному суспільстві»).

Останнього формулювання критерію обмеження інформаційних прав і свобод людини дотримується і Конвенція [3, ст. 8, 10] .

Таким чином, введення критерію обмеження інформаційних прав і свобод, зумовленого необхідністю, в демократичному суспільстві очевидна з двох причин :

1. Україна прагне вступу до Європейського Союзу, а згадану норму містять конституції практично усіх країн-учасників.

2. При розгляді оскаржень на обмеження інформаційних прав і свобод людини судді зможуть безпосередньо використовувати прецеденти Європейського суду з прав людини.

Висновки. Сформульовано тенденцію розвитку інформаційних прав і свобод людини, показано особливості їх судового захисту.

На перспективу досліджень лишаємо ряд статей Конституції Франції, які теж мають зв'язок з інформаційним правом людини.

Список літератури:

1. Constitution française du 4 octobre 1958 après la révision de juillet 2008. Impression : Journaux officiels Imprimé en France. Dépôt legal : 4 trimestre 2008. — 56 p. — (La documentation Française).
2. Конституція України: Основний закон: із змінами, внесеними згідно із Законом № 2222-IV від 8 грудня 2004 р. — Харків: ФОП Співак Т.К., 2009. — 48 с.
3. Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод з поправками, внесеними відповідно до положень Протоколу 11 з Протоколами 1, 4, 6, 7, 12, 13. — Страсбург. — Секретаріат Європейського Суду з Прав Людини, вересень 2003 р. — 35 с.
4. The Constitution of the United States of America // The Declaration of Independence and the Constitution of the United States of America. — Lexington: Founding Fathers : Published by SoHo Books. — KY 07 August 2010. — 91 p.
5. Bundesrepublik Deutschland. Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland. Herausgeber: Bundeszentrale für politische Bildung, Bonn. Umschlag: Norbert Josef Rse. Satz : Medianhaus Fraitsheim AG, Bonn, Berlin. Druck: Chaussen & Bosse, Leck. — 2004. — 96 p.
6. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej (z dnia 2 kwietnia 1997 r.). — Łódź. — Wydawca: Oficyna Wydawniczo-Reklamowa SAGALARA. — 2010 r. — 64 p.
7. Ústava České Republiky. Listina základních práv a svobod. — Parlament, Ministerstva, Ombudsman. Antidiskriminační Zákon podlle stavu k 11.9.2009. — Ostrava-Hrabůvka: sagit. — 2009. — 201 p.
8. Ústava Slovenskej Republiky. Zákon o používaní štátnych symbolov. Listina základných práv a slobôd. Zákon o vol'bách. — Vydáva Poradca, s.r.o. Dané do tlače 22.4.2006. — Tlač Kasico a.s. Bratislava.

РЕЗЮМЕ

В статье рассматривается отображение информационных прав и свобод человека, их судебная защита и особенности судопроизводства в Конституции Франции.

SUMMARY

The article deals with the representation of information rights and liberties of a man, their judicial defence and peculiarities of legal procedure in the Constitution of the France.

Рекомендовано кафедрою теорії та історії держави і права

Подано 09.09.10